

7. Дзюба, І. Бог, релігія, церква в житті і творчості Шевченка / І. Дзюба // Сучасність. — 2004. — № 7–8.
8. Кристева, Ю. Бахтин, слово, діалог и роман / Ю. Кристева Французская семиотика: от структурализма к постструктурализму. — М., 2000.
9. Просалова, В., Бердник О. Інтертекстуальність художнього тексту: текстотвірний і рецептивний аспекти / В. Просалова, О. Бердник. — Донецьк, 2010.
10. Росовецький, С. Біблійні теми і мотиви у творчості Шевченка / С. Росовецький // Теми і мотиви поезії Тараса Шевченка. — К., 2008.
11. Смілянська, В., Чамата, Н. Структура і смисл: спроба наукової інтерпретації поетичних текстів Т. Шевченка / В. Смілянська, Н. Чамата. — К., 2000.
12. Стус, І. Релігійні мотиви в творчості Т. Шевченка / І. Стус. — Едмонтон, 1989.
13. Сулима, В. Біблія і українська література / В. Сулима. — К., 1998.
14. Ткачук, О. Інтертекст поеми «Кавказ» Т. Шевченка: прометеїзм в орієнтальному дискурсі / О. Ткачук. — Тернопіль, 2012.
15. Фатеева, Н. Контрапункт интертекстуальности или, Интертекст в мире текстов/ Н. Фатеева. — М., 2000.
16. Чижевський, Д. Нариси з історії філософії на Україні / Д. Чижевський // Філософські твори: у 4 т. — К., 2005. — Т. 1.
17. Чижевський, Д. Шевченко і релігія / Д. Чижевський // Філософські твори: у 4 т. — К., 2005. — Т. 2.
18. Шевченко, Т. Повне збір. тв.: у 12 т. / Т. Шевченко. — Т. 1: Поезія 1837–1847. — К., 2001.
19. Шевченко, Т. Повне збір. тв.: у 12 т. / Т. Шевченко. — Т. 2: Поезія 1847–1861. — К., 2001.

Марына Чмарава (Магілёў)

СПЕЦЫФІКА ВЫРАШЭННЯ ТЭАДЫЦЭІ Ў ТВОРЧАСЦІ ТАРАСА ШАЎЧЭНКІ І ЯНКІ КУПАЛЫ

Українські паэт у пакутлівых роздумах над лёсам Украіны нярэдка ўзнямаўся да адкрытага папроку самому Богу, гэтаму «всевиждающему оку», якое «спить в кіюті» і не бачыць, што чыняць над простымі людзьмі, цэлымі народамі, краінамі цары. А можа, разважаў паэт, сам Бог уступіў у хаўрус з багаццямі і «раіцца з панамі, як правіць светам». А бедны люд хвалу пая: «Табе, адзінаму святому // За справы дзіўныя твае! // Ды каб жа так! Хвалы нікому, // Там, дзе ён кроў ды слёзы лье // Там ганьба ўсім. Не, не! Нічога // Няма святога на зямлі...» [1, с. 51].

Не можа зразумець Боскага наканавання Т. Шаўчэнка, калі пытаецца «Навошта паліліся крывавыя рэкі?» («Ерэтык» [1, с. 214]). У распачы ўкраінскі паэт звяртаецца да Тварца лёсу: «Доля, дзе ты? Доля, дзе ты? // Мне хоць бы якую! Калі добрай, Бог, шкадуеш, // Дай хоць злую, злую!» [1, с. 291]. У вершы «Кругом няпраўда» паэт заўважае: «Цару нябесны! // Надарэмны Твой суд і царствіе твае» [1, с. 215]. Распач Т. Шаўчэнкі нагадвае распач прарока Іераміі, які таксама пытаецца ў Бога: «Почему путь нечестивых благоуспешен и все вероломные благоденствуют?» (Іерамія, 12:1).

Тыя ж незразумелыя пытанні з'яўляюцца на вуснах Асафа і Авакума, калі адзін з іх дапытваецца: «Доколе, Господи, я буду взывать, и Ты не слышишь, буду вопиять к тебе о насилии. И Ты не спасаешь? Для чего даёшь мне видеть

злодейство и смотреть на бедствия? Грабительство и насилие предо мною» (Авакум, 1: 2, 3). Менавіта Бога Старога Запавету, а не евангельскага Хрыста і тым болей не фальклорнага ці язычніцкага ідала, робіць Т. Шаўчэнка сваім апанентам. І гэта яму ён выстаўляе крыўду-рахунак за здзекі над простым народам ад імя таго ж народа.

У свеце «крывым», Боскім, паводле Т. Шаўчэнкі («Ерэтык. Шафарыку»), «пажарышчы і смерць», не толькі ўкраінскі, але і ўсе славянскія народы — у «цьме і няволі». Дзеля таго, каб вывесці славян з пякельнага Хаоса патрэбны сучасны Праметэй або прарок Іезекіль, якія «орлім окам» у тым Боскім «тле» разгледзіць «светач праўды й волі», «прагавораць слова ціхае любові» над труной славянскасці. Гатовы Т. Шаўчэнка маліцца такому Богу, які дазволіць славянам быць братамі і сынамі сонца і праўды, а самае галоўнае — быць ерэтыкамі, бо толькі яны здольны несці святло праўды і надзеі ў сітуацыі, калі «народ змучаны маўчыць». Адносіны Т. Шаўчэнкі да народа неадназначныя. З аднаго боку, ён, народ, — захавацель спрадвечных евангельскіх вартасцяў, з другога — шэрая, аднастайная маса, якая не здольна вырашыць лёс самастойна. Народ пагадзіўся катаваць Езуса, як пагадзіўся колісь і з катаваннем Украіны. Народ — п'яны і неразумны, грэшны і цмяны, пагрузлы ў грахі і сваркі, няма яму справы да евангельскай праўды і любові. Гэтая думка найбольш відавочная ў вершы «Мне здаецца...»: *«Мне вось здаецца, я не знаю, // Што людзі ў нас не паміраюць, // А пералезе ды жыве // У свінню, ці ў што яшчэ й жыве, // Купаецца сабе ў лужы, // Як перш купаўся ў грахах ... // Яны забытыя ад Бога»* [1, с. 490]. Неразумнасць народа, падкрэслім, Т. Шаўчэнка ўспрымае як Боскае пакаранне. Усявышні наўмысна «закрыў іх (людзей. — аўт.) вочы // І вольны розум акаваў // Кайданамі ліхое ночы» [1, с. 217]. Гэтыя кайданы таксама і на сэрцах людзей, а ўздзелі іх «папы-каты» і «разбойнікі ў ціарах», узвялічыўшы як дагматы пажарышчы і кроў. «У імя Хрыста і ўсіх апосталаў святых», звяртаецца Т. Шаўчэнка да Бога праўды і любасці: *«Зірні на людзей! // Адпачынь ад кары ў прасветлым раю! // За што прападаюць? За што ты караеш? // Сваіх і пакорных, і добрых дзяцей?»* [1, с. 217]. Відавочна, што, задаючы падобныя пытанні, Т. Шаўчэнка мімаволі звяртаецца да праблемы тэадыцэі (апраўдання Бога). Бог у яго — мёртвы, інакш паэт не можа растлумачыць перамогу зла ў свеце. Час пазбавіцца марных надзеяў на Боскую справядлівасць і самім пачынаць здабываць сабе долю. Менавіта таму і просіць паэт-прарок у Бога блаславення «на помсту, на мукі», на крываваю вайну з царызмам.

Янка Купала таксама меў рахунак да «цара неба і зямлі»: гэта быў доўгі рээстр крыўдаў, бедаў і пакутаў, на якія ўсявышні асудзіў наш народ. Як адзначае Я. Чыквін, «ужо ў ранняга Я. Купалы фарміруецца праз меру высокае, народжанае духам таго часу меркаванне пра чалавека, ягоныя магчымасці. Беларусь, народ, мужык — вось асноўныя героі, яны ідуць з верша ў верш, фактычна толькі яны пастаянна на вуснах пісьменніка. Купалаўскі чалавек адчувае сябе ўсемагутным і здольным знайсці праўду. І сам паэт верыць у сэнс такога ягонага бунту супраць насілля і гвалту» [2, с. 26].

Паэт, па-зямному нецярплівы, абрушваецца на Бога з зусім не рытарычнымі пытаннямі-папрокамі: «за што караеш?», «чаму маўчыць твой гром?», «за што над намі даў перамаганне?», «чаму не змыеш цярпенняў раны?». Заступаючыся за свой народ і краіну, Янка Купала дазваляе сабе даць пашыраную і выключна адмоўную характарыстыку адрасанта. Ён экспрэсіўна канстатуе Богавы, як яму здаецца, прыкметы бяссілля, паступова ўзмацняючы іх сэнсавую выразнасць: «не можаш», «не бачыш», «адабраў», «кінуў», «пазбавіў», «выгнаў», «прадаў», каб завяршыць гэты пералік найгоршым абвінавачваннем: «ты глух паняць мальбы няшчасных».

У вершы «Цару неба і зямлі», як відаць з яго зместу, гаворка ідзе пра актуальныя, набалелыя рэаліі. Ён і напісаны паэтам у адпаведнай стылістыцы, з выкладам сутнасці справы, якая павінна разглядацца. Таму ў такой «дакладнай», як і належыць па жанру, яе аўтар не забывае, мабыць, адкрыта нагадаць: «паймі», «пачуй», «пашлі», «вярні». Янка Купала, несумненна, абвострана бачыў і хваравіта адчуваў рэальную несправядлівасць свайго часу, не мог змірыцца з ёю, як біблейныя аўтары, таксама выказаў свой супраціў у філіпіцы да Найвышэйшага, называючы Яго «царом». У гэтым іранічным звароце «цару неба й зямлі» — таксама штосьці ад старазапаветнай «шакіруючай гатоўнасці» ўступіць у спрэчку з Богам, падужацца з Ім, хочучы як бы пры дапамозе адной адозвы — адрасаванай нібыта кіраўніку дзяржавы — аформіць адразу ўсю справу быцця народа.

У. Конан у сувязі з гэтым адзначае, што Янка Купала нездарма выяўляе Беларусь праз архетып пекла, бо ў гэтым таксама адчуваецца «папрок Богу», які змоўчвае зло на зямлі. Так, у драматычнай паэме «Сон на кургане» экспазіцыя першага акта-вобраза — тыпова пякельны ўступ: *«Восень. Ноч. Глуха шумяць калыхаемыя ветрам елкі і сосны; скрыпяць асіны і бярозы; з шэlestам валіцца на зямлю трупяжоўнае лісце. Паміж трох адвечных дубоў — мохам і галлём уславы ўзгорак-курбан; над ім, зачэпленыя валасамі за галіны дубоў, вісяць тры русалкі і калышуцца. З усёй мясціны вее бязлюддзем, чарам і жудою»* [3, с. 35]. Герой паэмы заблудзіўся ў дзікай пушчы, усё бачыцца ім як у сюррэалістычным кашмары. «Пякельныя матывы акцэнтуюцца вобразам Чорнага (у народнай міфалогіі — назва Чорта, Д'ябла, Нячысціка), які перасыпае золата, што напамінае “кывавую поліўку”. Сімвалічнай алегорыяй Пекла ў другім акце становіцца напаўразваленае замчышча, а на варце да скарбаў (райскіх дабротаў) тут стаіць усё той жа Чорны з памагатымі-відмамі» [4, с. 23]. На гэтай пустцы — нават раса чырвоная, кывавая. Відмы цягнуць звязаных вяроўкамі сваіх таварышаў, яны паўтараюць рэфрэн: «Цемра тут закон і права» [3, с. 99]. Пажарышча ў трэцім акце — метафарычна-міфалагічны аналаг апакалептычнага агню. Кабета-вар'ятка на пажарышчы акцэнтуюць гэтую катастрофу. Заключная карціна ў карчме сімвалізуе імітацыю вызвалення ад пякельнага болю душы ў п'янай пагулянцы. Тут Пекла названа сваім імем: *«Каб аж Люцынар у праметнай // Развесіў, дзіўлячыся, ляну // У пекле лепшай не дастаці...»* [3, с. 111]. Але ж у фінале ёсць і надзея на сацыяльнае і духоўнае адраджэнне. Яно — у песні Сама-лірніка.

Янка Купала, такім чынам, не апраўдвае Бога, аднак як бы дае яму шанц самому апраўдацца («*Паймі, пачуй, пацілі, вярні // Калі ты цар і неба і зямлі*»). У гэтай лагічнай імплікацыі (калі, то...) у згорнутай форме прыхованы сэнс старазапаветных пакут і Іова, якому сам Бог, зышоўшы ў ягонныя парогі, патлумачыў, што свет намнога больш бязглузды і Гасподнія шляхі больш ірацыянальныя, чым гэта здаецца чалавеку Іову, і патрабаваць таму ж чалавеку законнай справядлівасці і рацыянальнай зразумеласці Боскай волі — дарэмны высілак. Але якраз гэты вопыт Іова застаўся па-за далягладам творчасці Купалы. Яго прывабіла антропадыцэя з тэндэнцыяй не да шукання, а павучання.

Літаратура

1. Шаўчэнка, Т. Кабзар / Т. Шаўчэнка / пер. з украінскай мовы Я. Купалы і Я. Коласа, пад рэд. Р. Няхая. — Мінск: Маст. літ., 1952. — 616 с.
2. Чыквін, Я. Праблема адносін да Бога (Янка Купала, Алесь Гарун, Наталля Арсеннева, Максім Танк) / Я. Чыквін // Кантакты і дыялогі. Інфармацыйна-аналітычны і культуралагічны бюлетэнь. — № 7–8. — 2000. — С. 34–39; С. 25–27.
3. Купала, Я. Збор твораў: у 9 т. / Я. Купала. — Т. 7: Драматычныя паэмы і пьесы. — Мінск: Маст. літ., 2001. — С. 34–112.
4. Конан, У. Дантэ і Янка Купала: матывы раю і пекла / У. Конан // Наша вера. — 2 (16). — 2001. — С. 23–29.

Сяргей Самахвал (Мінск)

РЭЦЭПЦЫЯ ТВОРЧАСЦІ ЯНКІ КУПАЛЫ Ў БАЛГАРЫІ

З іменем Янкі Купалы ў найбольшай ступені звязана ўспрыманне ўсёй беларускай літаратуры. У чарговым трэцім сумесным зборніку да 110-гадовых юбілеяў з дня нараджэння Янкі Купалы і Якуба Коласа «Магутны трыпціх» («Могъцият триптих. Избрани стихове от белоруски поети Янка Купала, Якуб Колас, Максим Багданович») складальнік Найдзен Вылчаў адкрыта заявіў, што «ў сваіх вершах Я. Купала гучна ўдарыў у званы народнага сумлення, паказаў пакуты прыніжанага чалавека, раскажаў пра яго лёс, абудзіў яго, даў яму веру, акрыліў, у сваім вершы “Я не паэта” паказаў, што ён незвычайны паэт» [7, с. 8–9]. Менавіта яго творчая спадчына на сённяшні дзень найбольш шырока прадстаўлена і даследавана ў Балгарыі: перакладзена больш за 100 вершаў, толькі па яго творчасці абаронена адзіная кандыдацкая дысертацыя Р. Т. Станкевіч «Янка Купала і балгарская літаратура» (1984 г.) [9]. У зборніку «Званы сумлення. Балгарскія паэты пра Беларусь» («Камбаните на съвестта. Български поети за Беларус»), які выйшаў у 2003 г. да 125-годдзя з дня Вызвалення Балгарыі ад турэцкага прыгнёту, Янку Купалу прысвечаны адразу тры вершы «Народны паэт» («Народен поет») (Іжа Сакалоў), «Лёс» («Съдба») (Роза Тодарава), «Трыпціх пра Янку Купалу» («Триптих за Янка Купала») (Петар Дзінчаў) [3].

Імя Янкі Купалы ў Балгарыі стала вядома з 20–30 гг. XX ст., калі пісьменнік атрымаў званне Народнага паэта Беларусі. Афіцыйным першым